

hirinde (Ekim 1502) ölen Sinan Çavuş b. İskender'e aittir. İçindeki mezarlardan biri 1167'de (1753-54) ölen, Toklu Dede mahallesi imamı ve Hüseyin Ayvansarâyî'nin üstadı şeyhülkurrâ Halil Efendi'ye aittir. Halil Efendi 1146'da (1733-34) ölen Eyüp Camii devirhanı Keşfî Hâfız Mehmed Efendi ile 1183'te (1769-70) ölen Eğrikapı imamı Seyyid Mahmud Efendi'yi yetiştirmişti. Bir diğer mezar ise 8 Şâban 1165'te (21 Haziran 1752) ölen Hatice Sultan'ın kethüdâsı ve Hüseyin Efendi'nin babası Hacı İsmâil Efendi'nindir. İbn Sînâ'nın *el-Kânûn fi't-tıb* adlı eserini 1180'de (1766-67) ilk defa Türkçe'ye çeviren ve 1196'da (1781-82) ölen Tokatlı hekim Mustafa Efendi'nin de kabri burada idi. Suyolcuzâde Mehmed Necib Efendi'nin "peder-i ma'nevîmiz makamında mübârek bir zat" diye tavsif ettiği, pek çok kitap ve 300'den fazla mushaf yazan hattat Osman Ağa, "Toklu Dede nâm azizin medfun olduğu yerde" oturuyordu. Bütün bunlar, Ayvansaray'ın bu köşesinin XVIII. yüzyıl'da İstanbul'un kültür hayatının önemli merkezlerinden biri olduğunu göstermektedir.

Ayvansaray, şehrin az tanınan bir semti olmakla beraber Türk devrinde bir süre ruhaniyetli bir merkez olarak gelişmiş ve komşusu olan Müsevî (Balat) ve hıristiyan (Fener) mahallelerinin arasına İslâm medeniyetinin damgasını vurmuştur. Kıyısındaki iskelelerin, yalı ve sahil saraylarının da bu semtin güzelliğini pekiştirdiği muhakkaktır. Ancak buraya XX. yüzyıl başlarından itibaren sanayinin girmesi ve halkının değişmesi sonunda bu şehir köşesi tarihî çehresini kaybetmiştir.

BİBLİYOGRAFYA:

Genel: J. B. Papadopoulos, *Les Palais et les églises des Blachernes*, Atina 1928; Recep Ülke, *Ayvansaray, Balat ve Fener Semtlerindeki Anıtlar*, İstanbul 1957; Semavi Eyice, "Tarihte Halic", *İTÜ Halic Sempozyumu*, 10-11 Aralık 1975, İstanbul 1976, s. 263-307; W. Müller-Wiener, *Bildlexikon zur Topographie Istanbul*, Tübingen 1977, s. 223-224, 301-307; A. D. Mordtmann, "Die Hafenquartiere von Byzanz", *Mitteilungen des Deutschen Excursions-Clubs in Konstantinopel*, 1/3 Konstantinopel 1891, s. 1-24; A. M. Schneider, "Die Blachernen", *Oriens*, IV/1, Leiden 1951, s. 82-120; Feridun Dirimtekin, "14. Mıntıka (Blachernae)", *Fatih ve İstanbul*, 1/2, İstanbul 1953, s. 193-222; R. Ekrem Koçu, "Ayvansaray", *İst.A*, III, 1642-1655.

Surlar ve Kapılar: A. Van Millingen, *Byzantine Constantinople the Walls of the City*, London 1899, s. 131-174, 194-204; B. Meyer-Plath - A. M. Schneider, *Die Landmauer von Konstantinopel*, II, Berlin 1943, s. 103-123; A. M. Schneider, "Mauern und Tore an Goldenen Horn zu

Konstantinopel", *Nachrichten der Akademie in Göttingen-Phil-Hist. Klasse*, Göttingen 1950, s. 65-107; Feridun Dirimtekin, *Fetihden Önce Halic Surları*, İstanbul 1956, s. 11-12, 27-32; Semavi Eyice, "Anemas Zindanı ve Kulesi", *İst.A*, II, 853-859.

Camiler ve Tekkeler: Ayvansarâyî, *Hadika-tü'l-cevâmî*, I, 45, 74, 143, 147, 167, 236, 287; Semavi Eyice, "İstanbul'un Ortadan Kalkan Bazı Tarihi Eserleri IV: Toklu İbrahim Dede Mescidi", *TED*, XII (1982), s. 853-870, 880-886; a.mlf., "Atik Mustafa Paşa Camii", *İst.A*, III, 1288-1297; R. Ekrem Koçu, "Abdülvedüd Camii", a.e., I, 144; a.mlf., "Ayvansaray Mescidi", a.e., III, 1653; a.mlf., "Çınarlıçeşme Mescidi", a.e., VII, 3917-3918; a.mlf., "Emir Buharî Tekkesi ve Mescidi", a.e., IX, 5089.

Çeşme ve Sebiller: İzzet Kumbarcılar, *İstanbul Sebilleri*, İstanbul 1938, s. 31, rs. 37; Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, I, 20, 92, 210.

Sıbyan Mektebi: Özgönül Aksoy, *Osmanlı Devri İstanbul Sıbyan Mektepleri Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul 1968, s. 117 (Hatice Sultan mektebi yanlış olarak Fatih devrine ait gösterilmiştir).

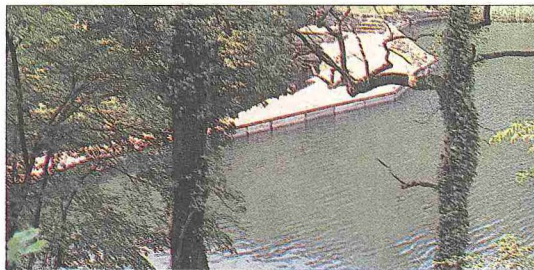
Türbe ve Mezarlıklar: Ayvansarâyî, *Mecmûa-i Tevârîh*, bk. İndeks; Mehmed Ziyâ, *İstanbul ve Boğaziçi*, İstanbul 1336, I, 55-56, rs. 53; II (1928), s. 117; *Die altosmanischen anonymen Chroniken* (nşr. F. Giese), I, Breslau 1922, s. 102-108; II, Leipzig 1925, s. 138-144; A. Süheyl Ünver, *İstanbul'da Sahâbe Kabirleri*, İstanbul 1953, s. 12, 21, 26, 28, 40, 45; a.mlf., *İstanbul'un Mutlu Askerleri ve Şehit Olanlar*, İstanbul 1976, s. 119, 125; a.mlf., "İstanbul'un En Eski Mezarlığı Hakkında: Tokmak Tepe", *Arkitekt*, IV/5-6, İstanbul 1950, s. 110-114; İsmail Giray, *İstanbul'da Sahâbe Kabirleri*, İstanbul 1975, s. 36, 40, 45, 49, 59; P. Wittek, "Ayvansaray, un sanctuaire privé de son héros", *Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves*, XI, Bruxelles 1951, s. 505-526.

Folklor ve Efsaneler: Evliya Çelebi, *Seyahat-nâme*, I, 109-111; F. Schrader, *Konstantinopel, Vergangenheit und Gegenwart*, Tübingen 1917, s. 93-94; F. W. Hasluck, *Christianity and Islam under the Sultans*, Oxford 1929, I, 18; H. H. Russack, *Byzanz und Stambul*, *Sagen und Legenden von Goldenen Horn*, Berlin 1941, s. 131-133, 190-191; Halit Bayrı, *İstanbul Folkloru*, İstanbul 1947, s. 144.

SEMÂVİ EYİCE

Ayvat Bendi'nden iki görünüş - Kemerburgaz / İstanbul

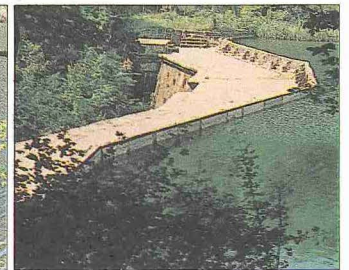
AYVANSARÂİYİ, Hüseyin (bk. HÜSEYİN AYVANSARÂİYİ).

AYVAT BENDİ

İstanbul'da
Belgrad ormanı içerisindeki
Ayvat deresi üzerinde
kurulmuş su bendi.

Kanûnî Sultan Süleyman zamanında yaptırılarak 1563 yılında hizmete giren Kırkçeşme tesislerinin batı kolu üzerinde III. Mustafa tarafından 1765'te, Kemerburgaz'ın yaklaşık 4.5 km. kuzey-doğusunda Belgrad ormanı içerisindeki Ayvat deresi üzerinde inşa ettirilmiştir. Kitâbesi yoktur. Bu bendin inşasıyla, yağışlı zamanlarda ihtiyaç fazlası suyu depolama ve böylece şehre daha fazla su verme imkânı elde edilmiştir. Ayvat Bendi kâgir ağırlık bendi tipindedir ve planda kırık hatlarla kemer şekli vermek suretiyle ek emniyet sağlanmıştır. Bent yapılırken Kırkçeşme tesislerinin su alma tertibiyle çökeltme havuzu aynen muhafaza edilmiş, eski küçük bağlama ile yüzen cisimleri tutan ızgaralar, kumları tutan dairevî çökeltme havuzları da bendin hemen altında aynen bırakılmıştır. Bente daha fazla suyun depolanması için su tarafında payandalarla tahkim edilmiş olan mermer plaklar ilâve edilmiştir.

Ayvat Bendi'nin drenaj alanı 2 km², derenin en alçak yerinden (talveg) itibaren su tarafındaki payandalı plakların üstüne kadar olan yüksekliği 13,45 m., teppe uzunluğu 65,8 m., genişliği 6,90 m. ve taban genişliği 8,42 m. olup mansap duvarı % 81,5 eğimlidir. Gölün uzunluğu 700 m., hacmi 156.000 m³'tür. Sağ sahildeki dolu savak 1,05 × 0,55 m. boyutlarında olup savak eşiği, 1 m. boyun-

da ve 0,18 m. kalınlığındaki payandalı plaklardan 0,55 m., sol sahil dolu sava-ğı ise $1,05 \times 0,28$ m. boyutlarında ve savak eşiği payandalı plaklardan 0,28 m. aşağıdadır. Tahliye $\varnothing$ 250 milimetrelilik boru üzerine konmuş bir vana yardımı ile yapılmakta, ayrı bir $\varnothing$ 250 milimetrelilik boru üzerindeki vana vasıtasıyla da su alınmaktadır.

Bentten alınan suyun debisinin ölçülmesi, ölçme sandığının yan yüzüne, ek-seni su yüzeyinden 96 mm. aşağıya gelecek şekilde yerleştirilmiş olan kısa pirinç borular (lüle) yardımı ile yapılmaktadır. Bu lülelerin sayısı ondur ve ikisi 1'lik ($\varnothing$ 26 mm.), ikisi 2'lik ($\varnothing$ 36,7 mm.), dördü 5'lik ($\varnothing$ 58,13 mm.), ikisi de 10'luk ($\varnothing$ 82,20 mm.) lüledir. Birlik bir lülenin günlük su verimi 52 m^3 'tür (1 lüle = $36 \text{ lt/dakika} = 52 \text{ m}^3/\text{gün}$). Buna göre bentten toplam 46 lülelik, yani günde 2392 m^3 su alınabilmektedir. Ayvat kolunun başından alınan sular, üstü kapalı kanallarla güneydoğuya doğru iletilir; bu kesimde Orta dere ve Bakrac deresinden gelen kollarla birleşen sular, Kurt Kemer ve Uzun Kemer üzerinden geçerek başhavuzda diğer koldan gelen sularla karışır. Bent ormanlık bölgede yapılmış olduğundan haznesinde 1765'ten beri biriken katı madde miktarı çok azdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Saadi Nazım Nirven, *İstanbul Suları*, İstanbul 1953, s. 169, 173; Kâzım Çeçen, *İstanbul'da Osmanlı Devrindeki Su Tesisleri*, İstanbul 1984, s. 92-95; a.mlf., *Historische Talsperren*, Stuttgart 1987, s. 287-288; a.mlf., *Mimar Sinan ve Kırkçeşme Tesisleri*, İstanbul 1988, s. 142-144.

KÂZIM ÇEÇEN

AYVERDİ, Ekrem Hakkı

(1899-1984)

Türk mimar-mühendisi ve
mimarlık tarihi araştırmacısı.

İstanbul'da doğdu. 1915'te Vefa Lisesi'nden, 1920'de de Mühendis Mektebi'nden mezun oldu. İstanbul Belediyesi fen işlerinde bir buçuk yıl kadar çalıştıktan sonra serbest meslek hayatına atıldı. 1950 yılına kadar süren bu devrede çeşitli inşaatların taahhüdünü almasının dışında İstanbul ve Trakya'da birçok tarihî binanın restorasyonunu yaptı. 1950'den sonra iş hayatını bırakarak kendini ilmi araştırmalara verdi. Mühendisler Birliği, Turing Kulüp, Kubbealtı Cemiyeti ve İstanbul Fetih Cemiyeti'nin çalışmalarına katıldı. İstanbul Fetih Cemiyeti ile bu cemiyete bağlı Yahya Kemal Enstitüsü ve İstanbul Enstitüsü'nün otuz yıl baş-

kanlığını yaptı. 1979 yılında kendisine İstanbul Üniversitesi Senatosu tarafından "Fahri Edebiyat Doktoru" payesi, Aydınlık Ocağı tarafından da "Üstün Hizmet Armağanı" verildi. 24 Nisan 1984'te İstanbul'da vefat etti ve Merkezefendi Kabristanı'na defnedildi.

1978 yılında bütün mal varlığını, kitaplarını, içindeki eşya, hat, tezhip, cilt, yazı aletleri ve işleme koleksiyonları ile birlikte evini, kendi kurmuş olduğu Kubbealtı Kültür ve Sanat Vakfı'na bağışladı.

Gerçekleştirdiği restorasyonlar: İstanbul'da Zeynep Hanım Konağı; Dârülfünun Kütüphanesi (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi); Harbiye Nezâreti ve aynı binanın İstanbul Üniversitesi olarak tâdili; Topkapı Sarayı'ndaki muhtelif bölümler; Bâli Paşa, Sultan Selim, Mesih Paşa, Lâleli, Ayasofya, Dâvud Paşa camileri; Gazanfer Ağa, Kuyucu Murad Paşa ve Hasan Paşa medreseleri; Beykoz İshak Ağa Çeşmesi; Edirne'de Selimiye Camii, Üç Şerefeli Cami, Eskicami, Yıldırım, Muradiye ve Süleyman Paşa camileri ile Çelebi Bedesteni; Havsa'da Sokullu, Çorlu'da Süleymaniye camileri.

Ekrem Hakkı Ayverdi asıl önemli çalışmalarını bu restorasyonlardan çok Türk mimarlık tarihi alanında yapmıştır. Daha önce İslâm sanatı içinde mütalaa edilen ve varlığı bu yüzyılın başında kısmen olsun kabul edilmeye başlanan Türk sanatının bilhassa Osmanlı devri Türk mimarisinin bir meçhul olmaktan çıkmasında Ekrem Hakkı Ayverdi'nin eserlerinin payı büyüktür.

Önceleri sadece Türk sanatının Fâtih Sultan Mehmed devri ile meşgul olan ve 1953 yılında 500. fetih yıldönümünde *Fâtih Devri Mi'mârîsi* adlı eseriyle bir devri topluca ortaya koyarak sanat âleminde tanıtılan Ayverdi'nin bu çalışması daha sonraki eserleri için bir başlangıç kabul edilebilir. Nitekim aynı devreyi ele alarak eserini 1973 ve 1974'te eskisine nisbetle çok daha genişletilmiş bir

şekilde tekrar neşretmiştir. Fakat onun asıl başarılarından biri, henüz oldukça karanlıkta bulunan Osmanlı mimarlık tarihinin ilk devresi ile Çelebi Mehmed ve II. Sultan Murad devirleri mimarı âbidelerini toplayan iki büyük cilt halinde hazırladığı eserlerdir. Daha sonra 1976'da bu büyük hacimli dört cildin bir özeti *İlk 250 Senenin Osmanlı Mi'mârîsi* adı altında yayımlanmıştır.

Ekrem Hakkı Ayverdi'nin bir başka büyük hizmeti ise bugün millî sınırlarımız dışında kalan topraklardaki mimari eserlerin tesbiti ve neşredilmesidir. Bunun için 1975 ve 1976'da iki seyahat yapılmış ve uzun arşiv çalışmaları sonunda "Avrupa'daki Osmanlı Mi'mârî Eserleri" külliyyatı hazırlanmıştır. Bunlar Romanya, Macaristan, Yugoslavya, Arnavutluk, Yunanistan ve Bulgaristan'ı içine alacak şekilde dört büyük cilt halinde neşredilmiştir. Böylece sekiz büyük ciltten teşekkül eden külliyyat, başlangıcından Fâtih devri sonuna kadar olan 250 senelik bir devreyi ele aldığı gibi devir ve tarih gözetmeden Avrupa'daki bütün Türk eserlerini ihtiva etmektedir.

Eserleri. XVIII. Asırda Lâle (1950), *Fâtih Devri Mi'mârîsi* (1953), *Fâtih Devri Hattatları* (1953), *Yugoslavya'da Türk Âbideleri ve Vakıfları* (1957), XIX. Asırda İstanbul Haritası (1958), *İstanbul Mi'mârî Çağının Menşei Osmanlı Mi'mârîsinin İlk Devri* (1966), *İstanbul Vakıfları Tahrîr Defteri* (Ö. Lütfi Barkan'la, 1970), *Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri* (1972), *Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri* (III, 1973; IV, 1974), *İlk 250 Senenin Osmanlı Mi'mârîsi* (İ. Aydın Yüksel'le, 1976), *Avrupa'da Osmanlı Mi'mârî Eserleri: Romanya-Macaristan* (I, 1979), *Yugoslavya* (II-III, 1981), *Bulgaristan - Yunanistan-Arnavutluk* (IV, 1982). Bu serinin ilk üç cildi bir heyetle beraber hazırlanmıştır. Ayrıca çeşitli dergi ve ansiklopedilerde yetmiş beş kadar makalesi vardır. Bunların bir kısmı ölümünden sonra kitap halinde de neşredilmiştir (*Makaleler*, İstanbul 1985).

Ayverdi'nin eserlerinin gelecek nesiller içinde Türk sanatı ile uğraşanların başvuracakları ana kitaplardan olma vasfını uzun zaman koruyacağı şüphesizdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sâmiha Ayverdi, *Hâtıralarla Başbaşa*, İstanbul 1977, s. 253-255; KAM (Ekrem Hakkı Ayverdi özel sayısı), XIII/3, İstanbul 1984; İ. Aydın Yüksel, "Türk Mimarî Tarihi Araştırmacılığı ve Ekrem Hakkı Ayverdi", *VD*, XX (1988), s. 483-487.

İ. AYDIN YÜKSEL

Ekrem
Hakkı
Ayverdi